

Ὁ μεγάλος διάλογος τῆς πλατωνικῆς *Πολιτείας* διαδραματίζεται στὸ σπίτι τοῦ Κέφαλου, πού δείχεται στὴν εἰσαγωγή τοῦ ἔργου μέσα στὴν εἰρήνη μιᾶς φρόνιμης γεροντικῆς ἡλικίας. Ὁ Κέφαλος αὐτὸς ἄφησε τὴν πατρίδα του, τὶς Συρακοῦσες, καὶ ἦρθε στὴν Ἀθήνα, ὅπου σὰν μέτοικος ἀσκοῦσε μὲ 120 δούλους τὸ ἐπάγγελμα τοῦ ἀσπιδοποιοῦ (*ἀσπιδοπηγὸς*) καὶ ἀπέκτησε σημαντικὴν περιουσία. Γιοῖ του ἦταν ὁ Πολέμαρχος, πού συμμετέχει στὸν διάλογο τοῦ 1. βιβλίου τῆς *Πολιτείας*, ὁ Εὐθύδημος καὶ ὁ Λυσίας, πού καὶ οἱ δυὸ ἀναφέρεται ὅτι ἦταν παρόντες. Ὁ τελευταῖος ἦταν ὁ πιὸ πετυχημένος συγγραφέας δικηγορικῶν λόγων, γιὰ τοὺς μεταγενέστερους χρόνους ἕνα πολυθαυμασμένο ὑπόδειγμα ὕφους, πού τὸν εἶχαν ἔμβλημά τους προπάντων οἱ ἀττικιστῆς. Μαζὶ μὲ τὸν λόγο του *Κατὰ Ἐρατοσθένους*, τὰ συγγράμματα τοῦ Διονύσιου τοῦ Ἀλικαρνασσέα (*Λυσίας*) καὶ (Ψευδο-Πλουτάρχου) *Βίος δέκα ρητόρων* μᾶς ὑποβοηθοῦν νὰ σχηματίσουμε μιὰν εἰκόνα τῆς ζωῆς του.

Ὁ πατέρας του ἔζησε τριάντα χρόνια στὴν Ἀθήνα καὶ ἦρθε μὲ πρόσκληση τοῦ Περικλῆ, πού πρέπει κιόλας νὰ τὸν φαντασθοῦμε στὴν ἐξουσία ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἐποχὴ. Ἔτσι ἀνεβαίνουμε γύρω στὰ 460, πού πρέπει νὰ θεωρηθῆ ἡ πιὸ πρῶμη χρονολογία τῆς μετανάστευσης ἀπὸ τὶς Συρακοῦσες, καὶ γύρω στὰ 430 γιὰ τὸν θάνατο τοῦ Κέφαλου. Ὅταν ἔχασε τὸν πατέρα του, ὁ Λυσίας, δεκαπέντε χρόνων τότε, μαζὶ μὲ τὸν νεότερο ἀδελφὸ του Πολέμαρχο πῆγαν στὴν νεαρὴ ἀποικία τῶν Θουρίων, στὴν Κάτω Ἰταλία. Ἔτσι γιὰ τὴν γέννηση τοῦ Λυσία φτάνουμε στὸ 445 ἢ ἀμέσως ὕστερα· ἡ ἀρχαία πληροφορία ὅτι γεννήθηκε τὸ 459 στηρίζεται στὴν λαθεμένη προϋπόθεση ὅτι ὁ Λυσίας πῆγε στοὺς Θουρίους, τὴν ἴδια χρονιά πού ιδρύθηκαν (444).

Στὴν Κάτω Ἰταλία ὁ νεαρὸς Λυσίας πῆρε τὴν ρητορικὴ του μόρφωση· ὁ Ψευδο-Πλούταρχος ὀνοματίζει τὸν Τεισία γιὰ δάσκαλόν του. Ὅταν ὕστερα ἀπὸ τὴν σικελικὴ καταστροφὴ ἢ φιλοαθηναϊκὴ μερίδα στοὺς Θουρίους βρισκόταν σὲ δύσκολη θέση, ὁ Λυσίας μὲ τὸν ἀδελφὸ του ξαναγύρισαν στὴν Ἀθήνα. Ἐζησε ἐκεῖ μὲ ἐξαιρετικὰ εὐνοϊκὲς συνθήκες, πού τοῦ ἔγιναν ὅμως μοιραῖες, ὅταν οἱ Τριάκοντα ἄρπαξαν τὴν περιουσία του. Οἱ τύραννοι σκότωσαν τὸν ἀδελφὸ του Πολέμαρχο, κι ὁ ἴδιος γλύτωσε στὰ Μέγαρα. Ἀπὸ ἐκεῖ ὑποστήριξε τὴν κίνηση γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τῆς δημοκρατίας μὲ χρήματα, ὄπλα καὶ ἀνθρώπους. Ἀμέσως ὕστερα ἀπὸ τὸν γυρισμὸ τῶν δημοκρατικῶν στὴν Ἀθήνα, πού ἔγινε τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 403, ὁ Θρασύβουλος πρότεινε μὲ ψήφισμα νὰ δοθῆ τὸ δικαίωμα τοῦ Ἀθηναίου πολίτη στὸν Λυσία καὶ ἄλλους μετοίκους, ὁ Ἀρχίνος ὅμως, πού ἀνῆκε στὴν μετριοπαθὴ μερίδα τοῦ Θηραμένη, τὸν κατηγορήσε ὅτι ἔκαμε παράνομη πρόταση (*παρὰ νόμων*). Γιὰ τὴν πρόταση τοῦ Θρασύβουλου δὲν εἶχε ἐξασφαλισθῆ προκαταβολικὰ ἡ ἔγκριση τῆς βουλῆς (*προβούλευμα*), κι ἔτσι ἡ ἔνστασις τοῦ Ἀρχίνου πέτυχε νὰ τὴν ἀκυρώσῃ. Ὁ Λυσίας ἔμεινε σὲ ὄλην του τὴν ζωὴ μέτοικος, ὅπωςδῆποτε στὴν ὁμάδα στὴν ὁποία εἶχε παραχωρηθῆ *ἰσοτέλεια*, πράγμα πού ἐσήμαινε ἐξίσωση μὲ τοὺς πολῖτες στὶς οικονομικὲς εἰσφορές. Τὴν δραστηριότητά του τὴν παρακολουθοῦμε ὡς τὸν λόγο του γιὰ τὸν Φερένικο (380), δὲν ξέρουμε ὅμως πόσον καιρὸ ἔζησε ἀκόμα ὕστερα.

Ὁ *Βροῦτος* (48) τοῦ Κικέρωνα, σ' ἕνα μέρος πού στηρίζεται στὸν Ἀριστοτέλη,

περιλαμβάνει την είδηση ότι ο Λυσίας δίδαξε στην αρχή την τέχνη του λόγου, τὸν ξεπέρασε ὅμως τόσο πολὺ σ' αὐτήν τὴν δραστηριότητα ὁ Θεόδωρος, ὥστε προτίμησε νὰ στραφῆ στὸ ἐπάγγελμα τοῦ λογογράφου, κι ἔγραφε δικηγορικοὺς λόγους γιὰ λογαριασμὸν ἄλλων. Ἔτσι ἡ ἐξέλιξή του θὰ ἦταν ἀντίθετη μὲ τοῦ Ἰσοκράτη. Πραγματικὰ ἔχουμε διάφορες μαρτυρίες⁸¹² γιὰ συγγράμματα τοῦ Λυσία, ποὺ δὲν ἀνήκαν στὸν λογογράφο, ἀλλὰ στὸν ρητοροδιδάσκαλο καὶ τὸν συγγραφέα ὑποδειγματικῶν ἔργων. Ἔχουμε πληροφορίες γιὰ μιὰν συνηγορία του γιὰ τὸν Νικία (*Ἐπὲρ Νικίου*), ποὺ ὁ Διονύσιος πάντως ἤθελε νὰ τοῦ τὴν ἀρνηθῆ, καὶ γιὰ ἓναν λόγο *Ἐπὲρ Σωκράτους*, καὶ γιὰ *Ἐπιστολές*, ποὺ οἱ περισσότερες εἶχαν ἐρωτικὸ περιεχόμενο. Ἐδῶ ὁ Λυσίας παρουσιάζεται σὰν ἀρχηγέτης ἑνὸς εἴδους, ποὺ βρῆκε ἄφθονους ἐκπρόσωπους ὡς τὴν βυζαντινὴ ἐποχὴ. Ἐδῶ ἀνήκει ἐπίσης καὶ ὁ *Ἐρωτικός*, ποὺ τὸν διηγεῖται ὁ Πλάτωνας στὸν *Φαῖδρο*: εἶναι ὅμως δύσκολο νὰ ποῦμε πόσο πιστὴ εἶναι αὐτὴ ἡ ἀπόδοση. Μὲ γνήσια σοφιστικὸν τρόπο ἀντιτίθεται ἐδῶ αὐτὸς ποὺ ἀγαπᾷ σ' αὐτὸν ποὺ δὲν ἀγαπᾷ, καὶ ὁ πρῶτος παρουσιάζεται σὰν πῖο κερδισμένος. Ἀναφέρονται ἐπίσης καὶ τεχνικὰ συγγράμματα (*Τέχναι ῥητορικαί*), ποὺ ἦταν οὐσιαστικὰ ὅμοια μὲ αὐτὰ ποὺ λέγονταν ἐπίσης *Παρασκευαί*.

Δύσκολο εἶναι νὰ ποῦμε πόσο νωρὶς μέσα στὴν ἐξέλιξη τοῦ Λυσία πρέπει νὰ τοποθετηθοῦν οἱ ἐργασίες αὐτοῦ τοῦ εἴδους. Ἡ ρητορικὴ του δραστηριότητα μπορεῖ νὰ εἶχε ἀρχίσει ἀμέσως ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐπιστροφή του ἀπὸ τοὺς Θουρίους. Ἐπίσης ἀπὸ τὸ χωρίο τοῦ Κικέρωνα, ποὺ ἀναφέραμε, δὲν θὰ συμπεράνουμε ὅτι ὑπῆρξαν δυὸ καθαρὰ χωρισμένες ἐποχὲς στὴν δημιουργία τοῦ Λυσία: ὁ λογογράφος μπορεῖ κάπου κάπου νὰ ἔχη ξαναγυρίσει σὲ μιὰν ρητορικο-σοφιστικὴ δραστηριότητα.

Ὁ Λυσίας ἦταν ἐξαιρετικὰ παραγωγικὸς, κι αὐτὴ ἡ παραγωγικότητα μεταφέρθηκε καὶ στοὺς πλαστογράφους, ποὺ ἔβαζαν τὰ προϊόντα τους κάτω ἀπὸ τὸ φημισμένο του ὄνομα. Ὁ Ψευδο-Πλούταρχος ἀναφέρει 425 λόγους ποὺ κυκλοφοροῦσαν μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Λυσία, καὶ προσθέτει ὅτι ὁ κύκλος τοῦ Διονύσιου καὶ τοῦ Καικίλιου ἀναγνώριζε γνήσιους 233 ἀπὸ αὐτούς. Ὁ BLASS συγκέντρωσε τοὺς τίτλους 172 λόγων, κι ἀπὸ αὐτούς χωρὶς τὸν *Ἐρωτικὸ* σώθηκαν τριαντατέσσερις. Χωρὶς ἄλλο εἶναι φανερὸ ὅτι ὁ Λυσίας συνήθως ἔγραφε μόνο γιὰ διάδικους. Ἐξαιρέσεις ὑπάρχουν καὶ σ' αὐτούς τοὺς λόγους του ποὺ σώζονται. Ἐνα ἀπόσπασμα (34 στίς ἐκδόσεις μας), ποὺ μᾶς τὸ διάσωσε ὁ Διονύσιος στὸν *Λυσία* του, προέρχεται ἀπὸ ἓναν πολιτικὸν λόγον, ποὺ ἀπαγγέλθηκε μέσα στὴν κατάσταση τοῦ 403, ἐναντίον ἑνὸς ψηφίσματος τοῦ Φορμίσιου. Ὁ ρήτορας ἀποβλέποντας στὴν ἀπόλυτη ἀποκατάσταση τῆς δημοκρατίας εἶναι ἀντίθετος στὴν ἐπιστροφή τῶν ἐξόριστων καὶ τὸν περιορισμὸ τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων μόνο στοὺς κτηματίες. Γιὰ τὸν *Ἐπιτάφιο* (2) σ' αὐτούς ποὺ σκοτώθηκαν στὸν κορινθιακὸ πόλεμον, ποὺ ἡ γνησιότητά του ἀμφισβητεῖται πολὺ, ὁ JOSEF WALZ⁸¹³ ἔκαμε πιθανὴ τὴν πατρότητα τοῦ

812. Παραπομπὲς στοῦ RADERMACHER, ἔ.ἀ. 147.

813. *Der lys. Epitaphios. Phil.* Παράρτ. 29/4. 1936. Διαφορετικὰ ὁ P. TREVES, *Riv. Fil.* N. S. 15, 1937, 113. 278. Τὴν γνησιότητα ὑπερασπίζει ἔντονα ὁ E. BUCHNER, *Der Panegyrikos des*

Λυσία και την τοποθέτησή του πρὶν ἀπὸ τὸν *Πανηγυρικό* τοῦ Ἰσοκράτη, μὲ τὸν ὁποῖο ὑπάρχουν συμφωνίες. Δὲν εἶναι ὁμως πιθανὸ ὅτι ὁ Λυσίας θὰ ἀπάγγειλε αὐτὸν τὸν λόγο, ἐπειδὴ ἦταν μέτοικος· πρέπει νὰ προσέξῃ κανεὶς τὸν καθαρὰ λογοτεχνικό του χαρακτήρα. Πραγματικὰ διαβάστηκε στὰ 388 στίς γιορτὲς τῆς Ὀλυμπίας ὁ *Ὀλυμπιακός* (33), ἀπὸ τὸν ὁποῖο πάλι ὁ Διονύσιος μᾶς διάσωσε ἓνα κομμάτι. Αὐτὴ ἡ ἐκκλιση γιὰ τὴν ἐνότητα τῶν Ἑλλήνων, πού συνδέθηκε μὲ σφοδρὲς ἐπιθέσεις ἐναντίον τοῦ Διονυσίου τοῦ Α΄ τῶν Συρακουσῶν, εἶχε ἄμεσο ἀποτέλεσμα: τὸ πλῆθος λεηλάτησε τὴν μεγαλόπρεπη σκηνὴ τῶν συρακούσιων θεωρῶν.

Ὅ,τι παρουσιάσαμε ὡς ἐδῶ, φαίνεται μόνο σὰν ἀπαιτητὸν ἐπὶ τὴν εἰκόνα τοῦ λογογράφου Λυσία, πού στοὺς λόγους του γιὰ λογαριασμὸν ἄλλων φόρεσε τόσο πολλὰς μάσκες. Μιὰν φορὰ ὁμως παρουσιάστηκε καὶ ὁ ἴδιος στὸ δικαστήριον, ὅταν στὰ 403 μὲ τὸν λόγο του *Κατὰ Ἐρατοσθένους* (12) κατηγορήσῃ τὸν Ἐρατοσθένη ὅτι σὰν μέλος τῶν τριάκοντα εἶχε προκαλέσει τὸν φόνο τοῦ Πολέμαρχου, ἀδελφοῦ τοῦ Λυσία. Οἱ δικαίκες προϋποθέσεις δὲν εἶναι πολὺ καθαρές, μολαταῦτα ἡ κατηγορία ἀφοροῦσε τὸν καταλογισμὸ τῶν εὐθυνῶν τοῦ Ἐρατοσθένη, ὁ ὁποῖος ὕστερα ἀπὸ τὸν ἀμνηστευτικὸ νόμο τοῦ 403 μπόρεσε νὰ ἀποκατασταθῇ. Λίγα χρόνια ἀργότερα ὁ Λυσίας ἔγραψε τὴν κατηγορία *Κατὰ Ἀγοράτου* (13), ὁ ὁποῖος ὑπηρετώντας τοὺς ὀλιγαρχικοὺς εἶχε προκαλέσει τὸν θάνατο δημοκρατικῶν πολιτικῶν. Ἐδῶ ἐντάσσεται ἓνα ἀπὸ τὰ παπυρικά εὐρήματα, πού ἔχουν ἐπεκτείνει τὶς γνώσεις μας σχετικὰ μὲ τοὺς λόγους τοῦ Λυσία. Ἀποσπάσματα ἀπὸ τὸν λόγο ἐναντίον τοῦ Ἰπποθέρου (*Κατὰ Ἰπποθέρου*, ἀρ. 1243 P.) δείχνουν ὅτι ὁ Λυσίας χρόνια ἀκόμα ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς δημοκρατίας ἦταν μπλεγμένος σὲ δίκας γιὰ τὴν περιουσία πού ἔχασε⁸¹⁴.

Ἐνα σημαντικὸ μέρος τῆς ἀξίας αὐτῶν τῶν λόγων προέρχεται καὶ ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι χάρις σ' αὐτοὺς καὶ σὲ ἄλλους ἀποκτοῦμε μιὰν τόσο ἄμεση κατανόησιν τῆς ἐσωτερικῆς κατάστασιν τῶν Ἀθηναίων. Αὐτὸ φτάνει ὡς τὴν οἰκονομικὴ ἱστορία, ἀφοῦ ὁ λόγος *Κατὰ τῶν σιτοπωλῶν* (22), πού εἶναι φανερό ὅτι ὑποστηρίζει τὸ συμφέρον τῶν χονδρεμπόρων, κατηγορεῖ μερικοὺς μετοίκους, πού σὰν μεσάζοντες εἶχαν προαγοράσει σιτᾶρι σὲ τιμὴ πῖθ ἀκριβὴν ἀπὸ τὴν νόμιμη. Ἐψεξαν τὸν Λυσία ὅτι στοὺς λόγους του ἄλλαξε εὐκόλα στάση, ἀνάλογα μὲ τὸν ἐντολέα του· ἰδιαίτερα ὁ FERCKEL μὲ πολὺν ζῆλον τὸν χαρακτήρισε καιροσκοπὸν χωρὶς χαρακτήρα. Εἶναι βέβαια σωστὸ ὅτι ὁ Λυσίας, φανατικὸς δημοκρατικὸς, ἔγραψε καμὴν φορὰ καὶ γιὰ ὀλιγαρχικοὺς (16.25), ὅτι ἀνάλογα μὲ τὴν περίστασιν ὑποστήριξε τὴν ἀμνηστία πού ἴσχυε, ἢ τὴν παράβλεπε ἀδιάφορα, ὅτι στὰ χρόνια τῆς ἀνανεωμένης δυναμικῆς πολιτικῆς τῆς Ἀθήνας, στοὺς λόγους του *Κατὰ Ἐργοκλέους* (28) καὶ *Κατὰ*

Isokrates. Wiesbaden 1958 (*Historia*. Monogr. 2). Γιὰ τὸ πρόβλημα ἐπίσης J. KLOWSKI, *Zur Echtheitsfrage des lysianischen Epitaphios*. Διδ. διατρ. Ἀμβούργο 1959 (δακτυλ.). Ὁ U. HIRSCH στὴν διατριβὴ του πού μνημονεύθηκε στὸν *Πανηγυρικό* τοῦ Ἰσοκράτη ἀμφισβητεῖ τὴν σημασία τῶν γλωσσικῶν επιχειρημάτων πού πρόβαλε ὁ WALZ καὶ ἀμφιβάλλει γιὰ τὴν ἀπόδοσιν τοῦ *Ἐπιτάφιου* στὸν Λυσία.

814. Γιὰ τὰ δύσκολα ἐπιμέρους προβλήματα FERCKEL (βλ. παρακ. στὴν βιβλιογρ. γιὰ τὸν Λυσία), 63.

Φιλοκράτους (29) έγινε ἀπολογητής ἐνὸς ἐξαλλου ριζοσπαστισμοῦ καὶ κοντὰ σ' αὐτὰ χειρίσθηκε τὰ περιουσιακὰ προβλήματα σπουδαίων προσώπων μὲ ἕναν τρόπο ποῦ ἀντιφάσκει τελείως μὲ τὸν λόγο του ὑπὲρ τῶν *Ἀριστοφάνους χρημάτων* (19). Ἀντὶ ὅμως νὰ θεωρήσουμε τὸν Λυσία ἕναν ἄπατρη τύπο, ἀπὸ τὸν ὁποῖο δὲν θὰ μπορούσε νὰ περιμένη κανεὶς τίποτε καλύτερο, εἶναι πιὸ χρήσιμο νὰ κατανοήσουμε καλύτερα τὴν θέση ἐνὸς λογογράφου, ποῦ ζοῦσε κι ἔγραφε σὲ μιὰν ἐποχὴ ἐπιρρασμένην ἀπὸ τὴν σοφιστικὴ. Κανένας δὲν θὰ θελήσῃ νὰ ἰσχυρισθῇ ὅτι αὐτὴ ἢ εὐλυγισία –εἶναι ἄραγε ἕνα φαινόμενο ποῦ περιορίζεται στὸν Λυσία ἢ μήπως ἀφορᾷ τὴν ἐποχὴ του;– ἀποτελεῖ ἠθικὰ ἐποικοδομητικὸ θέαμα. Στὸ ἔργο τοῦ Λυσία ὅμως ἢ εὐλυγισία αὐτὴ ἔχει μιὰν ἀντιστοιχία ποῦ εἶναι πολὺ πιὸ εὐχάριστη. Ἐννοοῦμε τὴν μαστοριά του νὰ πλάθῃ τοὺς λόγους μπαίνοντας κάθε φορὰ στὸν χαρακτήρα καὶ τὴν θέση τῶν προσώπων γιὰ τὰ ὁποῖα γράφει⁸¹⁵. Τὴν τέχνη αὐτὴν, στὴν ὁποῖα κανένας δὲν ἔφτασε τὸν Λυσία, τὴν ἔδειξε ἰδιαίτερα στοὺς λόγους γιὰ ἰδιώτες. Τὸ ἀριστούργημα εἶναι ὁ λόγος γιὰ τὸν *σακάτη* (24, *ὑπὲρ τοῦ ἀδυνάτου*)⁸¹⁶, στὸν ὁποῖο ἕνας ἀνθρωπάκος ἀγωνίζεται μὲ πονηριά καὶ χιούμορ μπροστὰ στὴν βουλὴ νὰ διατηρήσῃ τὴν σύνταξί του. Σὲ τελείως διαφορετικὴν περιοχὴ, ποῦ ὅμως ἔχει συλληφθῆ μὲ τὴν ἴδια ὀξύτητα καὶ εὐστοχία, βρισκόμαστε μὲ τὸν λόγο γιὰ τὸ *ἐλαιόδενδρο* (7, *Περὶ τοῦ σηκοῦ*, ποῦ σημαίνει τὴν περίφραξη μιᾶς ἱερῆς ἐλιάς). Ἐδῶ ἕνας ἄνθρωπος τῆς τάξης τῶν κτηματιῶν ὑπερασπίζει τὸν ἑαυτό του μπροστὰ στὸν Ἄρειο Πάγο, μὲ ἀξιοπρέπεια καὶ ἀγανάκτηση ἐναντίον τῆς κατηγορίας ὅτι τάχα εἶχε παρανομήσει σὲ βάρος ἐνὸς ἱεροῦ δέντρου ἢ τοῦ φράχτη του.

Ἡ μεγάλη πιστότητα αὐτῶν τῶν δικηγορικῶν λόγων πρὸς τὰ πρόσωπα ποῦ τοὺς ἀπαγγέλλουν ἀφήνει στενὰ σύνορα γιὰ τὴν χρησιμοποίησιν ρητορικῶν στολιδῶν, ποῦ ὁ Λυσίας ἤξερε καλὰ νὰ τὰ χρησιμοποιοῖ στοὺς ἐπιδεικτικὸς λόγους. Αὐτὴν ὅμως τὴν ἀπλότητα ποῦ ὑποχρεωνόταν ἔτσι νὰ ἀκολουθήσῃ, κατόρθωσε νὰ τὴν κάμῃ ἕνα ξεχωριστὸ προτέρημα, ποῦ θαυμάστηκε πολὺ στοὺς κατοπινοὺς αἰῶνες. Μαζὶ μὲ αὐτὴν συνδυαζόταν σ' αὐτοὺς τοὺς λόγους ἕνα καταπληκτικὸ ἀφηγηματικὸ τάλαντο. Ὅταν στὴν ὑπεράσπιση τοῦ Εὐφίλητου γιὰ τὸν φόνο τοῦ Ἐρατοσθένη (1, *ὑπὲρ τοῦ Ἐρατοσθένους φόνου*)⁸¹⁷ διηγεῖται τὰ καμώματα τῆς μοιχαλίδας, ποῦ στὴν διάρκειά τῶν ἐρωτικῶν στιγμῶν μὲ τὸν ἐραστή της κλειδώνει

815. Ὅπωςδήποτε δὲν εἶναι πιὰ σωστό, τὸ ἐγκώμιο τοῦ Διονυσίου τοῦ Ἀλικαρνασσεῖα γιὰ τὴν ἠθοποιία τοῦ Λυσία (*Λυσ.* κεφ. 8) νὰ τὸ συσχετίσουμε τὸ δίχως ἄλλο μὲ τὴν τέχνη του γιὰ τὸν χαρακτηρισμὸ ἀτόμων. Ὁ FRIEDRICH ZUCKER στὴν πολὺ στοχαστικὴ ἐργασία του: *Ἀνηθοποιήτος, Eine semasiologische Untersuchung aus der antiken Rhetorik und Ethik* (Sitzb. Deutsch. Akad. Kl. f. Spr., Lit. u. Kunst 1952/4, 1953), ἔδειξε ὅτι ὁ Διονύσιος δὲν ἐννοεῖ τὴν ἠθοποιία μὲ τὸ πνεῦμα τῆς διαφοροποίησης τῶν ὁμιλητῶν. Περισσότερο αὐτοὺς τοὺς θέλει νὰ φαίνωνται καλοὶ, λογικοὶ, καθωσπρέπει ἄνθρωποι, ποῦ καὶ οἱ λόγοι τους εἶναι ἀνάλογοι.

816. Ὑπομν. U. ALBINI, Φλωρεντ. 1956.

817. Θαυμάσια τὸ πραγματεῦθηκε ὁ U. E. PAOLI, *Die Geschichte der Neaira*. Βέρνη 1953, 28 (τὸ ἰταλ. πρωτότυπο: *Uomini e cose del mondo antico*. Φλωρεντ. 1947). Δικαιολογημένα ἀμφισβητεῖ ὅτι ὁ Ἐρατοσθένης ποῦ σκοτώθηκε εἶναι ὁ ἴδιος ποῦ ὁ Λυσίας στὸν 12. λόγο τὸν ἐνοχοποιεῖ γιὰ τὸν φόνο τοῦ Πολέμαρχου.

τὸν ἄντρα της στὸ δωμάτιό του, καὶ ὕστερα τὴν καλὰ μελετημένη ἐκδίκηση αὐτοῦ ἐδῶ, πραγματικὰ εἶναι σχεδὸν ἀδύνατο νὰ μὴν σκεφτοῦμε τὸν Βοκάκκιο.

Ἔστω κι ἂν δὲν ξέρουμε παρὰ μόνον τὸν τίτλο, ὥστόσο ἀναφέρουμε τὸν λόγο *Περὶ τῶν ἑαυτοῦ εὐεργεσιῶν* (or. *deperd.* 47, ἀπόσπ. 36 Th.), γιατί πρέπει νὰ περιλάμβανε στοιχεῖα γιὰ τὴν αὐτοβιογραφία του.

Ἐπειδὴ ξέρουμε πολλές ἀπομιμήσεις πὺρ κυκλοφοροῦσαν στὴν ἀρχαιότητα, δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ἀποφύγουμε τὸ πρόβλημα, μήπως εἶναι δυνατὸ νὰ διαπισωθοῦν τέτοιες καὶ ἀνάμεσα στοὺς λόγους πὺρ σώθηκαν. Δύσκολο εἶναι νὰ ἀποφασίσῃ κανεὶς, κι ἔτσι ὁ HUDE π.χ. στὴν θαυμάσια ἔκδοσή του ἀφήνει ὅλα τὰ ἀμφίβολα στὸν Λυσία. Πρωτύτερα κιόλας εἶπαμε (σ. 488) ὅτι ὁ 6. λόγος μὲ τὴν κατηγορία ἐναντίον τοῦ Ἀνδοκίδη κι ὁ 20. μὲ τὴν ὑπεράσπιση τοῦ Πολύστρατου εἶναι νόθοι. Γιὰ τὰ ὑπόλοιπα θεωροῦμε ἄρκετὸ νὰ ὑποδείξουμε τὰ πολὺ ἐπιβαρυντικὰ στοιχεῖα ἐναντίον τῆς γνησιότητος τοῦ 8. λόγου⁸¹⁸ καὶ τὴν ἀνάγκη νὰ ἐπανεξετασθῇ ὁλόκληρο τὸ περίπλοκο πρόβλημα.

Μέτοικος σὰν τὸν Λυσία ἦταν καὶ ὁ Ἰσαῖος, γιὸς τοῦ Διαγόρα ἀπὸ τὴν Χαλικίδα. Κι αὐτὸς ἔδρασε σὰν ρητοροδιδάσκαλος⁸¹⁹, ἔγραψε ὅμως καὶ λόγους γιὰ ἄλλους, δὲν ξέρουμε ὅμως ἂν ἡ μιὰ δραστηριότητα, ὅπως συνέβη μὲ τὸν Λυσία, ἀκολούθησε τὴν ἄλλη. Ὁ Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεῖας, πὺρ ἔγραψε ἐπίσης ἕναν Ἰσαῖο, ὁμολογεῖ στὴν εἰσαγωγή ὅτι ξέρεي λίγα γιὰ τὸν χρόνο καὶ τὴν ζωὴ του. Ὁπωσδήποτε ἦταν δάσκαλος τοῦ Δημοσθένη, καὶ ὁ Ἑρμιππος στὸ σύγγραμμά του γιὰ τοὺς μαθητὲς τοῦ Ἰσοκράτη τὸν ὀνοματίζει ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς. Ἡ φροντίδα τοῦ Ἰσαίου νὰ ἀποφεύγῃ τὴν χασμαδία, δὲν μπορεῖ νὰ βεβαιώσῃ αὐτὴν τὴν πληροφορία, τῆς ταιριάζει ὅμως καλὰ. Χονδρικὰ μόνον μποροῦμε νὰ δώσουμε γιὰ χρόνον τῆς δράσης του σὰν λογογράφου τὸ 1. μισὸ τοῦ 4. αἰ.

Σύμφωνα μὲ τὴν εἶδηση τοῦ Ψευδο-Πλουτάρχου στοὺς *Βίους τῶν δέκα ρητόρων* τὰ κατάλοιπα του ἀποτελοῦνταν ἀπὸ ἐξηντατέσσερις λόγους, κι ἀπὸ αὐτοὺς δεκατεσσάρων ἀμφισβητεῖται ἡ γνησιότητα. Σήμερα ἔχουμε ἀκόμα ἕνδεκα λόγους γιὰ κληρονομικὰ ζητήματα, πὺρ ὁ τελευταῖος ἀπὸ αὐτοὺς εἶναι ἀκρωτηριασμένος. Μαζὶ μὲ αὐτοὺς προσθέτουμε ἀπὸ τὴν πραγματεία τοῦ Διονύσιου ἕνα μεγαλύτερο ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸν λόγο *ὑπὲρ Εὐφιλήτου*, ὁ ὁποῖος ἔκαμε ἀγωγή ἐναντίον τοῦ Δήμου τῆς Ἐρχιᾶς ἐξαιτίας τῆς διαγραφῆς του ἀπὸ τὸν κατάλογο τῶν πολιτῶν.

Ὁ Δημοσθένης πηρε μαζί του στην ιστορία — ἡ οποία δὲν ἐπρόκειτο ἀλλιώς νὰ ἀσχοληθῆ πολὺ μὲ αὐτὸν τὸν πολιτικὸ καὶ ρήτορα— τὸν ἄνθρωπο ὁ ὅποιος, ὑπηρετώντας τὸν Εὐβουλο καὶ τὸν βασιλιὰ τῆς Μακεδονίας, τὸν πολέμησε πολὺ σκληρά. Ὁ Αἰσχίνης, γιὰ τὸν ὁποῖο ἐκτὸς ἀπὸ τὰ κεφάλαια στοὺς *Βίους τῶν δέκα ρητόρων* τοῦ Πλουτάρχου καὶ τοὺς *Βίους σοφιστῶν* τοῦ Φιλόστρατου, ἔχουμε τὸ ἄρθρο τῆς *Σούδας* καὶ δυὸ βιογραφίες (τὴν μιὰ τὴν γράφει κάποιος Ἀπολλώνιος), ἦταν σαρανταπέντε χρονῶν τότε ποὺ πῆρε μέρος στὴν ἐπίμαχη πρεσβεία (1, 49), πράγμα ποὺ δείχνει ὅτι γεννήθηκε στὰ 389. Διαφορετικὰ ἀπὸ τὸν Δημοσθένη, καταγόταν ἀπὸ ταπεινοὺς ἀνθρώπους, τὸν δάσκαλο Ἀτρόμητο καὶ τὴν Γλαυκοθέα, ποὺ ἔβγαζε τὸ ψωμί της ἀπὸ σκοτεινὲς λατρεῖες μυστηρίων, ποὺ ἀφθονοῦσαν τότε. Γιὰ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο τὴν βοηθοῦσε σ' αὐτὸ ὁ Αἰσχίνης ὅταν ἦταν παλληκαρόπουλο, τὸν κατηγορεῖ μὲ πολλὴν κακεντρέχεια ὁ Δημοσθένης σ' ἓνα χωρίο τοῦ *Περὶ τοῦ στεφάνου* (259), σπουδαῖο ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς ιστορίας τῆς θρησκείας. Ὅταν μεγάλωσε, δοκίμασε τίς δυνάμεις του σὰν ἠθοποιός, δὲν προχώρησε ὅμως, ἂν μπορούμε νὰ πιστέψουμε τὸν Δημοσθένη (*Περὶ τοῦ στεφ.* 265, 267), πὸ πέρα ἀπὸ τὸν ρόλο ἑνὸς μέτριου τριταγωνιστῆ. Στὴν πολιτικὴ ὑπηρεσία τὸν βρίσκουμε σὲ μιὰν μικρὴ θέση (*ὑπογραμματεὺς*), ὅπωςδὴποτε ὅμως κατάφερε νὰ κερδίσει τὴν ἐμπιστοσύνη τοῦ Εὐβουλου, τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ εἰρηνόφιλου κόμματος. Δὲν εἴμαστε σὲ θέση νὰ ποῦμε πολλὰ ἄλλα γιὰ τὴν εἴσοδό του στὴν πολιτικὴ ζωὴ. Εἶναι παράξενο ὅτι ἔχουμε ἀπὸ αὐτὸν τρεῖς λόγους, ποὺ δείχνουν εὐστροφία, χωρὶς νὰ μπορούμε νὰ συμπεράνουμε τίποτε ἄλλο γιὰ τὴν ρητορικὴ του δραστηριότητα. Ἐναν λόγο, ποὺ τάχα τὸν εἶχε ἐκφωνήσει ὑπὲρ τῶν Ἀθηναίων στὴν Δῆλο, δικαιολογημένα δὲν τοῦ τὸν ἀπέδιδαν ἤδη στὴν ἀρχαιότητα, γιατί ποτὲ δὲν ἀντιπροσώπευσε ἐκεῖ τὴν πόλη του, ὅπως ξέρουμε ὅτι ἔγινε μὲ τὸν Ὑπερείδη (ἀπ. 1 BURT).

κυρίως στὸν κρητικὸ (—), στρέφεται ὁ A. W. DE GROOT, *A Handbook of antique proserhythm*. Groningen 1918, ποὺ βρίσκει ὅτι προτιμοῦνται ὁ δάκτυλος καὶ ὁ χορίαμβος.

855. *Ἀνηθοποίητος*. *Eine semasiologische Untersuchung aus der antiken Rhetorik und Ethik* (Sitzb. Deutsch. Ak. Kl. f. Spr., Lit. u. Kunst 1952/4. 1953), ὅπου ἐρμηνεύονται θαυμάσια καὶ τὰ δυὸ κομμάτια ποὺ ἀναφέρουμε ἐδῶ.

Ίδιαίτερα προβληματικός είναι ο ρόλος του Αισχίνη στις διαπραγματεύσεις της Δελφικής Άμφικτυονίας στα 339, που οδήγησαν στον Ίερό πόλεμο έναντι των Λοκρών της Άμφισσας. Ο Αισχίνης ήταν τότε άπεσταλμένος της Αθήνας και συνδούλισε για τον πόλεμο αυτόν και, χάρη στον πόλεμο, στην ανάμειξη του Φιλίππου, οποιαδήποτε κι αν ήταν τα κίνητρά του⁸⁵⁶. Τους τρεις λόγους που σώθηκαν και τις άφορμές τους τους είδαμε μιλώντας για τον Δημοσθένη: τον λόγο *Κατά Τιμάρχου* τον άπάγγειλε ο Αισχίνης, για να άποδείξει ένοχον για πορνεία τον κατηγορό του στην δίκη για την πρεσβεία και να τον καταδικάσει σε στέρηση των πολιτικών του δικαιωμάτων (*άτιμία*): στον λόγο *Περί παραπρεσβείας* υπεράσπισε τον έαυτό του με έπιτυχία έναντι του Δημοσθένη, νικήθηκε όμως από αυτόν άποφασιστικά στα 330, στην δίκη για τὸ στεφάνι, με τον λόγο του *Κατά Κτησιφώντος*. Έπειδή ύστερα από την άπόφαση αυτήν έπρεπε να φύγει από την Αθήνα, πήγε στην Μικρασία, και λένε ότι έδινε ρητορικά μαθήματα στην Ρόδο. Σύμφωνα με μιάν πληροφορία του *Βίου* του Άπολλώνιου, που δεν είναι πολύ σίγουρη, πέθανε στα 314.

Νόθες είναι δώδεκα από τις *έπιστολές* που σώζονται με τὸ όνομά του, που εν μέρει τελείως άνιστόρητα προϋποθέτουν την τυπική του έξορία και τον παρουσιάζουν να παρακαλή για την ανάκλησή της. Φιλολογικό ενδιαφέρον διεκδικεί ή 10. *έπιστολή*, μιá σωστή μιλησιακή μυθιστορία, που διηγείται μιάν άδιάντροπη ιστορία άποπλάνησης⁸⁵⁷.

Συνάπτουμε εδώ έναν άκόμα αντίπαλο του Δημοσθένη, τον Δείναρχο, έστω κι αν αυτός, γεννημένος γύρω στα 360 στην Κόρινθο, με ένα ούσιαστικό τμήμα της δραστηριότητάς του άνήκει σε μεταγενέστερη χρονική περίοδο. Ο Διονύσιος ο Άλικαρνασσέας του χάρισε, παρ' όλην την μετριότητά του, μιάν πραγματεία (*Περί Δεινάρχου*), ή οποία υπήρξε ή πηγή και για τὸν *Βίο* του Ψευδο-Πλουτάρχου. Στα 342 ήρθε στην Αθήνα, έγινε μαθητής του Θεόφραστου κι έσύναψε στενές σχέσεις με τον Δημήτριο τὸν Φαληρέα. Από τα 336 καταπάστηκε με τή λογογραφία και, καθώς περνούσε ο καιρός και άποσύρθηκαν από την σκηνή της άθηναϊκής ζωής οι μεγάλοι ρήτορες, απέκτησε κάποιαν σημασία: Όταν όμως στα 307 τὸ καθεστὼς του προστάτη του, του Δημήτριου του Φαληρέα, τὸ όποιο ύποστηριζόταν από τους Μακεδόνες, ύποχρεώθηκε να παραμερίσει μπροστά σ' έναν άλλον Δημήτριο, τὸν Πολιορκητή, αυτός γλύτωσε από την επικίνδυνη θέση καταφεύγοντας στην Χαλκίδα της Εύβοιας. Μόνο στα 292 με την μεσολάβηση του Θεόφραστου μπόρεσε να γυρίσει στην πατρίδα του. Πολύ ήλικιωμένος παρουσιάστηκε για πρώτη φορά στο δικαστήριο, στην δίκη έναντι του άλλοτε φίλου του Πρόξενου⁸⁵⁸, τὸν όποιον έσυρε στο δικαστήριο για μιάν ύπόθεση περιουσιακή. Δεν ξέρουμε πόσο έζησε άκόμα.

856. Γι' αυτό τὸ χρονικό τμήμα: F. R. WÜST, *Philipp II v. Maked. u. Griechenland in den Jahren von 346-338*. Μόναχο 1938, 146.

857. Βλ. A. LESKY, *Aristainetos*. Ζυρίχη 1951, 40.

858. Για τὸ πρόβλημα, αν αυτό ήταν δυνατό για έναν μέτοικο, βιβλιογρ. στοῦ FERCKEL (βλ. βιβλιογρ. τὸν Λυσία), 76.

γορευται για το ιστορικό κείμενο. Οι δύο τελευταίοι κωμικοί είναι κωμωγράφοι στο τέλος.
Ο Δημοσθένης όμως είχε και όπαδούς ανάμεσα στους ρήτορες της εποχής του. Από αυτούς ή πιο ενδιαφέρουσα φυσιογνωμία ήταν ο Ύπερείδης ο Αθηναίος. Γεννήθηκε στα 390, έγινε μαθητής του Ίσοκράτη, κι αν μπορούμε να πιστέψουμε τον Ψευδοπλουτάρχειο βίο, άκουσε και τον Πλάτωνα. Στην ιδιωτική του ζωή δέν περιφρονοῦσε τήν καλοφαγία, κι αν ακόμα πολλά από τὰ σκώμματα τής κωμωδίας για τήν εύχαρίστηση που εύρισκε σέ τραπεζώματα και έταϊρες⁸⁵⁹ αποτελούν ποίηση, ώστόσο σίγουρα δέν θα έλειπε ή άφορμή για τέτοιας λογής έφευρήματα. Περίφημο έμεινε τὸ ανέκδοτο, ὅτι στὸν λόγο του που υπεράσπιζε τήν Φρύνη —ὁ Messalla Corvinus τὸν μετάφρασε στα λατινικά—, κατέπληξε τούς δικαστὲς γυμνώνοντας μὲ μιάν χειρονομία του τὸ στῆθος τής Ωραίας. Αὐτὸς ὁ ἴδιος Ύπερείδης κράτησε ὡς τὸ τραγικό του τέλος μὲ πίστη και ένεργητικότητα τήν γραμμὴ τής αντιμακεδονικῆς πολιτικῆς. Στα 343 πέτυχε τήν καταδίκη του Φιλοκράτη, εκείνου που έδωσε τὸ ὄνομά του στὴν εἰρήνη του 346, και άμέσως ὕστερα υπεράσπισε μὲ έπιτυχία τὰ συμφέροντα τής Αθήνας στὴν Δῆλο. Σαν τὸν Δημοσθένη κέρδισε συμμάχους για τήν Αθήνα και υπηρέτησε τήν πόλη του σέ επιχειρήσεις στὴν θάλασσα,

859. Αθήν. 8, 341e. 13, 590c. Βλ. T. B. L. WEBSTER, *Studies in Later Gr. Com.* Μάντσεστ. 1953, 46.

ὅπως π.χ. στὰ 340 μπροστὰ στὸ Βυζάντιο, σὰν τριήραρχος. Ὑστερα ἀπὸ τὴν Χαίρωνεια ἔδρασε σὰν διακεκριμένος ρήτορας στὰ δικαστήρια καὶ παρουσιάστηκε στὰ 324 κατήγορος στὴν δίκη τοῦ Ἄρπαλου ἐναντίον τοῦ Δημοσθένη, τοῦ παλιοῦ κομματικοῦ του φίλου. Συμφιλίωθηκε ὁμως μαζί του καὶ τὸν βρήκε στὸ πλευρὸ του στὴν ἐξέγερση ποὺ ἀκολούθησε τὸν θάνατο τοῦ Ἀλέξανδρου, στὴν ὁποία εἶχε πάρει ἡγετικὸ μέρος μαζί μὲ τὸν στρατηγὸ Λεωσθένη. Καὶ σὰν τὸν Δημοσθένη, ὕστερα ἀπὸ τὴν καταστροφὴ τοῦ 322, ἐπειδὴ τὸν ἀπειλοῦσε ἡ θανατικὴ καταδίκη, ἔφυγε, πιάστηκε ὁμως στὴν Αἴγινα τὴν ἴδια χρονιά καὶ θανατώθηκε φρικτὰ μὲ διαταγὴ τοῦ Ἀντίπατρου.

Ὁ Ὑπερείδης ἀνήκει σ' ἐκείνους τοὺς συγγραφεῖς, ποὺ μόνο ἀπὸ τὰ παπυρικὰ εὐρήματα τοὺς γνωρίσαμε πραγματικά, καὶ γι' αὐτὸ ἡ ἔρευνα τῶν τελευταίων δεκαετιῶν δούλεψε περισσότερο γι' αὐτὸν παρὰ γιὰ τοὺς ἄλλους ρήτορες. Εὐρήματα τοῦ δευτέρου μισοῦ τοῦ περασμένου αἰῶνα ἔδωσαν μεγάλα λείψανα ἀπὸ ἕξι λόγους του. Καλύτερα σώζονται οἱ λόγοι *Κατ' Ἀθηνογένους*⁸⁶⁰ γιὰ μιὰν ἀστικὴ δίκη γύρω ἀπὸ ἓνα συμβόλαιο ἀγορᾶς, καὶ *ὑπὲρ Εὐξενίππου*, τὸν ὁποῖο κατηγορήσαν γιὰ ἀνεπιτιμότητα στὴν μοιρασιά χωραφιῶν στὸν Ὁρωπὸ. Ἐνδιαφέρον παρουσίαζε ὁ ρόλος ποὺ ἔπαιξε στὴν ὑπόθεση μιὰ ἐγκοίμηση στὸ Ἀμφιαράειο. Πολὺ ἀποσπασματικὸς ἔφτασε σὲ μᾶς ὁ λόγος *Κατὰ Δημοσθένους*, στὴν δίκη τοῦ Ἄρπαλου⁸⁶¹. Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τοὺς δυὸ λόγους ποὺ ἀκολουθοῦν. Ὁ *ὑπὲρ Λυκόφρονος* προέρχεται ἀπὸ μιὰν δίκη, στὴν ὁποία ὁ ρήτορας Λυκοῦργος, ἓνας ἀπὸ τοὺς κατήγορους, προσπαθοῦσε μὲ τὴν μήνυσή του (*εἰσαγγελία*) νὰ ὑψώσῃ σὲ κρατικὸ ζήτημα μιὰν ὑπόθεση μοιχείας, ποὺ εἶχε περιουσιακὸ ὑπόβαθρο. Ὁ λόγος *Κατὰ Φιλιππίδου* στρέφεται ἐναντίον ἐνὸς ὑποστηρικτῆ φιλομακεδονικῶν μέτρων. Ὑστερα ἀπὸ τὸ πικρὸ τέλος τοῦ ξεσηκώματος ἐναντίον τῶν Μακεδόνων ὁ Ὑπερείδης μπόρεσε ἀκόμα νὰ ἐκφωνήσῃ τὸν *Ἐπιτάφιο*⁸⁶² γιὰ τοὺς νεκροὺς τοῦ Λαμιακοῦ πολέμου. Τὰ πολὺ μεγάλα ὑπολείμματα ἐπιτρέπουν νὰ ἀναγνωρίσουμε ὅτι ὁ Ὑπερείδης,